

O'ZBEKISTON MOLIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI MOLIYA XIZMATLARINING AHAMIYATI

Tog'aynazarov Sardorbek Ravshanbekovich

Iqtisodiyot fakulteti, Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 2-bosqich
talabasi

E-mail: tsardorbek1802@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda O'zbekiston moliya tizimini modernizatsiya qilishda **raqamli moliya** xizmatlarining iqtisodiy mazmuni, institutsional ahamiyati va amaliy natijalari tahlil qilinadi. Raqamli moliya xizmatlari bank operatsiyalari, **elektron to'lovlar**, **mobil banking**, **internet banking**, elektron hamyonlar, **masofaviy identifikatsiya**, onlayn kreditlash va **raqamli factoring** kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. Tadqiqotda **raqamli moliya** xizmatlari **moliyaviy inklyuziyani** kengaytirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, bank xizmatlari tezligini oshirish, moliyaviy resurslar aylanishini jadallashtirish va norasmiy pul aylanmasini qisqartirishga xizmat qilishi asoslanadi. Markaziy bank ma'lumotlari asosida 2024-yilda masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 52,9 mln nafarga yetgani, bank kartalari 62,0 mln donaga ko'paygani, to'lov tashkilotlari orqali bajarilgan operatsiyalar hajmi 333 trln so'mni tashkil etgani ko'rsatib beriladi. Tezisdan raqamli xizmatlarning iqtisodiy samarasi bilan birga **kiberxavfsizlik**, firibgarlik, moliyaviy savodxonlik va hududiy tafovutlar kabi risklar ham baholanadi.

KALIT SO'ZLAR

raqamli moliya, moliyaviy inklyuziya, mobil banking, elektron to'lovlar, fintech, masofaviy identifikatsiya, raqamli factoring, kiberxavfsizlik, bank xizmatlari, O'zbekiston moliya tizimi.

KIRISH

O'zbekiston moliya tizimi so'nggi yillarda bank sektori, davlat moliyasi, to'lov tizimlari, **kapital bozori** va sug'urta infratuzilmasini yangilash jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlarning eng faol yo'nalishlaridan biri **raqamli moliya** xizmatlarining kengayishidir. Raqamli moliya xizmatlari moliyaviy muassasalar va mijozlar o'rtasidagi an'anaviy aloqa shaklini tubdan o'zgartirib, bank filialiga borish zaruratini kamaytiradi, xizmat ko'rsatish vaqtini qisqartiradi va aholi hamda tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytiradi. Bu jarayon faqat texnologik yangilik emas, balki moliya tizimining samaradorligini oshiruvchi institutsional o'zgarish sifatida baholanishi kerak. Chunki pul mablag'larining tez,

shaffof va nazorat qilinadigan shaklda harakatlanishi iqtisodiyotda resurslar taqsimotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli moliya xizmatlarining ahamiyati O'zbekiston sharoitida ayniqsa yuqori. Mamlakatda aholi sonining ortishi, urbanizatsiya, kichik biznes va yakka tartibdagi tadbirkorlik faollashuvi, elektron tijoratning kengayishi va davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabni keskin oshirdi. An'anaviy bank modeli bunday talabni faqat filiallar tarmog'ini kengaytirish orqali qondira olmaydi. Raqamli model esa geografik masofani kamaytiradi, banklar xarajatini optimallashtiradi va mijozga xizmatni real vaqt rejimida yetkazadi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son farmoni bilan tasdiqlangan "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi raqamli infratuzilma, elektron hukumat, raqamli iqtisodiyot, milliy IT sektor va raqamli ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratdi. Ushbu strategiya moliyaviy xizmatlar bozorida ham texnologik yangilanishlar uchun huquqiy va tashkiliy asos yaratdi.

Raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish moliya tizimini takomillashtirishning mustaqil yo'nalishi emas. U bank tizimini transformatsiya qilish, naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirish, soliq tushumlarini shaffoflashtirish, tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirish, aholining jamg'arma madaniyatini kuchaytirish va davlat moliyasida ochiqlikni oshirish bilan bevosita bog'liq. Shu jihatdan **raqamli moliya** O'zbekiston moliya tizimining alohida segmenti emas, balki uning barcha tarkibiy bo'g'inlarini bog'lovchi texnologik platforma vazifasini bajarmoqda.

ASOSIY QISM

Raqamli moliya xizmatlari mazmunan pul mablag'larini boshqarish, to'lovlarni amalga oshirish, kredit olish, omonat ochish, valuta ayirboshlash, sug'urta mahsulotlaridan foydalanish, investitsiya operatsiyalarini bajarish va moliyaviy ma'lumotlarni masofadan kuzatish imkonini beruvchi xizmatlar majmuasidir. Ularning asosiy tarkibiy unsurlari **mobil banking**, **internet banking**, elektron to'lov tizimlari, elektron pullar, bank kartalari, QR-to'lovlar, onlayn kreditlash, masofaviy mijoz identifikatsiyasi, avtomatlashtirilgan risk baholash, **raqamli factoring** va **fintech** platformalardan iborat. Bu unsurlar birgalikda moliyaviy xizmatlarning qulayligi, tezligi, shaffofligi va ommabopligini oshiradi.

O'zbekiston Markaziy bankining 2024-yilgi yillik hisobotida **raqamli moliya** xizmatlarining jadal o'sishi aniq raqamlar orqali aks etgan. Hisobotga ko'ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchi bank mijozlari soni 52,9 mln nafarga yetgan. Ushbu ko'rsatkichning 1,5 mln nafari tadbirkorlik subyektlari, 51,4 mln nafari esa jismoniy shaxslar hissasiga to'g'ri keladi. Bank kartalari soni 2024-yilda 34 foizga oshib, 62,0 mln donani tashkil etdi. Ikki

infratuzilmada ishlash imkonini beruvchi kobeyjing kartalar soni 4,5 mln donaga yetdi. Bu ko'rsatkichlar raqamli bank xizmatlari endi qo'shimcha qulaylik emas, balki kundalik iqtisodiy munosabatlarning asosiy vositasiga aylanganini ko'rsatadi.

Elektron to'lovlar bozorida ham sezilarli o'sish kuzatilmoqda. 2024-yilda to'lov tashkilotlari soni 44 taga yetdi, ular orqali bajarilgan operatsiyalar hajmi 1,8 barobarga oshib, 333 trln so'mni tashkil qildi. Aholi ushbu tashkilotlar xizmatlari orqali kommunal to'lovlar uchun 26,2 trln so'm, mobil aloqa xizmatlari uchun 14,8 trln so'm, davlat xizmatlari uchun 14,3 trln so'm, kredit to'lovlari uchun 5,7 trln so'm va budget hamda soliq to'lovlari uchun 5,3 trln so'm mablag' o'tkazgan. Elektron pullar tizimlari soni 12 taga, elektron hamyonlar soni esa 20,6 mln taga yetgani raqamli to'lov infratuzilmasining bank tizimidan tashqari segmentlarda ham kengayayotganini bildiradi.

Raqamli moliya xizmatlarining iqtisodiy samarasi bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi. Eng muhim samara **moliyaviy inklyuziyaning** kengayishidir. Chekka hududdagi fuqaro bank filialiga borishga majbur bo'lmay, mobil ilova orqali karta buyurtma qilishi, omonat ochishi, to'lovni amalga oshirishi yoki mikroqarz olishi mumkin. Bu jarayon hududiy tengsizlikni kamaytiradi. Aholining bank tizimiga kirish imkoniyati ortganda pul mablag'lari ko'proq rasmiy moliyaviy aylanishga kiradi. Natijada banklar uchun resurs bazasi kengayadi, kreditlash imkoniyati oshadi va iqtisodiyotda pul oqimlari shaffoflashadi.

Tadbirkorlik faoliyatida **raqamli moliya** xizmatlarining ahamiyati yanada aniq ko'rinadi. Kichik biznes subyektlari to'lovlarni qabul qilish, yetkazib beruvchilar bilan hisob-kitob qilish, onlayn kredit olish va aylanma mablag' yetishmovchiligini tez qoplash imkoniga ega bo'lmoqda. 2024-yil sentabr oyidan elektron **raqamli factoring** platformalarining ishga tushirilgani biznes uchun muhim yangilik bo'ldi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda factoring xizmatlari hajmi 1,9 trln so'mni tashkil etdi, shundan 1,07 trln so'mi **raqamli factoring** xizmatlariga to'g'ri keldi. Bu mexanizm mahsulot yetkazib bergan, lekin to'lovni keyinroq oladigan korxonalar uchun debitor qarzdorlikni tez pulga aylantirish imkonini beradi.

Raqamli identifikatsiya xizmatlari ham moliya tizimida muhim rol o'ynamoqda. 2025-yil 1-yanvar holatiga **Face ID** texnologiyasidan foydalanayotgan tijorat banklari soni 28 taga, ushbu texnologiyani qo'llayotgan to'lov tashkilotlari soni 15 taga yetdi. Mobil ilovalar orqali raqamli identifikatsiyadan o'tgan mijozlar soni 12,2 mln nafarga yetgani masofadan xizmat ko'rsatish infratuzilmasi kuchayib borayotganini anglatadi. Bunday texnologiya mijozni tez tanib olish, hisobvaraqlar ochish jarayonini soddalashtirish va onlayn kreditlashda firibgarlik riskini kamaytirish imkonini beradi.

Raqamli moliya xizmatlarining kengayishi bilan birga tizimli xatarlar ham kuchayadi. Eng jiddiy xatar kiberfiribgarlikdir. Bank kartalari, parollar, SMS-kodlar va biometrik ma'lumotlar bilan bog'liq firibgarlik holatlari moliya tizimiga bo'lgan ishonchni pasaytirishi mumkin. Markaziy bank 2024-yilda shubhali karta operatsiyalarini aniqlashga qaratilgan markazlashgan **antifrod tizimini** pilot asosda ishga tushirdi va unga 34 ta bank hamda 9 ta to'lov tashkiloti integratsiya qilindi. Bu chora to'g'ri yo'nalish hisoblanadi, ammo texnologik himoya moliyaviy savodxonlik bilan qo'llab-quvvatlanmasa, foydalanuvchi baribir ijtimoiy muhandislik qurboniga aylanishi mumkin.

Raqamli moliya xizmatlari banklarning ichki biznes modelini ham o'zgartirmoqda. An'anaviy modelda bank daromadi asosan kredit foizlari va filial orqali ko'rsatiladigan xizmatlar komissiyasiga tayanadi. Raqamli modelda esa ma'lumotlar tahlili, tranzaksiya tezligi, mijoz segmentatsiyasi, avtomatlashtirilgan kredit skoringi va xizmatlarni paketlash muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, kichik tadbirkor kunlik savdo tushumini mobil ilova orqali kuzatsa, bank uning pul oqimini real vaqt rejimida baholab, qisqa muddatli aylanma kredit taklif qilishi mumkin. Bu yondashuv garovga haddan tashqari bog'liq kreditlashdan bosqichma-bosqich pul oqimiga asoslangan kreditlashga o'tish uchun zamin yaratadi.

Raqamli xizmatlar davlat moliyasi va soliq ma'murchiligi uchun ham amaliy qiymatga ega. Naqd pulsiz to'lovlar ulushi ortgani sari savdo tushumlari ko'proq rasmiy hisobvaraqlarda aks etadi, soliq bazasi aniqroq ko'rinadi, byudjet tushumlarini prognoz qilish osonlashadi. Elektron to'lovlar orqali kommunal xizmatlar, davlat bojlari, jarimalar va soliqlarni to'lash aholining davlat bilan moliyaviy munosabatlarini soddalashtiradi. Bu jarayon byurokratik xarajatlarni kamaytiradi va korrupsion aloqa ehtimolini pasaytiradi. Shu sababli **raqamli moliya** xizmatlari faqat bank sektori samaradorligini emas, davlat moliyasining shaffofligini ham kuchaytiradi.

Hududlar kesimida **raqamli moliya** xizmatlaridan foydalanish darajasi bir xil emas. Internet sifati, smartfonlardan foydalanish imkoniyati, raqamli savodxonlik va bank xizmatlariga ishonch darajasi hududlar o'rtasida farqlanadi. Shu sababli **raqamli moliya** xizmatlarini rivojlantirish faqat bank iloalarini ko'paytirish bilan tugamaydi. Mamlakatda keng polosali internet qamrovini oshirish, aholi uchun moliyaviy ta'lim dasturlarini kuchaytirish, raqamli xizmatlar bo'yicha oddiy va tushunarli yo'riqnomalar yaratish, keksa yoshdagi foydalanuvchilar va kam ta'minlangan aholi guruhlari uchun maxsus maslahat mexanizmlarini joriy etish zarur.

Raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirishda tartibga solish masalasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bozor haddan tashqari cheklansa, **fintech** tashabbuslar sustlashadi. Nazorat yetarli bo'lmasa, firibgarlik, noqonuniy tranzaksiyalar, shaxsiy

ma'lumotlarning tarqalishi va iste'molchi huquqlarining buzilishi kuchayadi. Shu bois O'zbekiston uchun muvozanatli yondashuv zarur. To'lov xizmatlari, elektron pullar, **masofaviy identifikatsiya**, onlayn kreditlash, ochiq bank APIlari va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi yagona regulativ mantiq asosida rivojlanishi lozim. Banklar va **fintech** kompaniyalar o'rtasidagi hamkorlik raqobatni yo'q qilmasligi, aksincha xizmatlar sifatini oshirishi kerak.

Rivojlantirish yo'llari amaliy va bosqichma-bosqich bo'lishi lozim. Bank ilovalari o'rtasida interoperabellikni kuchaytirish, tezkor to'lov tizimlarini yanada kengaytirish, ochiq bank APIlari orqali yangi **fintech** mahsulotlar yaratish, raqamli kreditlarda mas'uliyatli qarz berish mezonlarini joriy etish va foydalanuvchi roziligiga asoslangan ma'lumot almashinuvini shakllantirish zarur. Bunday yondashuv banklar, to'lov tashkilotlari, mikro-moliya institutlari va elektron tijorat platformalarini yagona moliyaviy ekotizimga yaqinlashtiradi. Eng muhimi, xizmatlar soni ko'payishi foydalanuvchi xavfsizligi pasayishi hisobiga emas, ishonchli identifikatsiya, kuchli antifrod nazorati va tushunarli iste'molchi himoyasi hisobiga amalga oshishi kerak. Bunda banklar uchun texnik standartlar, foydalanuvchilar uchun sodda xavfsizlik qoidalari va regulator uchun real vaqt monitoring vositalari bir-birini to'ldirishi zarur. Aks holda tezlik va qulaylik moliyaviy ishonchdan ustun kelib qoladi.

XULOSA

O'zbekiston moliya tizimini takomillashtirishda **raqamli moliya** xizmatlari strategik omilga aylanmoqda. Ular moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytiradi, pul oqimlarini shaffoflashtiradi, tadbirkorlik faoliyatini tezkor moliyalashtirishga yordam beradi va bank tizimining mijozga yo'naltirilgan modelga o'tishini jadallashtiradi. Raqamli to'lovlar, **mobil banking**, elektron hamyonlar, **masofaviy identifikatsiya** va **raqamli factoring** kabi xizmatlar moliya tizimining amaliy samaradorligini oshirib, iqtisodiyotda rasmiy pul aylanmasi ulushini ko'paytiradi. Shu bilan birga, **kiberxavfsizlik**, firibgarlik, ma'lumotlar himoyasi, moliyaviy savodxonlik va hududiy raqamli tafovutlar bu jarayonning zaif tomonlari bo'lib qolmoqda. Kelgusida **raqamli moliya** xizmatlarini rivojlantirish antifrod tizimlarini kengaytirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish, **fintech** kompaniyalar uchun aniq tartibga solish muhitini yaratish, ochiq bank xizmatlarini bosqichma-bosqich joriy etish va raqamli infratuzilmani hududlar bo'yicha teng rivojlantirish bilan bog'liq bo'lishi kerak. Ana shunda **raqamli moliya** xizmatlari O'zbekiston moliya tizimining faqat texnologik yangilanishi emas, balki uning barqarorligi, raqobatbardoshligi va inklyuzivligini kuchaytiruvchi asosiy mexanizmga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. Toshkent: Noshir, 2012. 712 b.

2. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2017. 732 b.

3. Toymuhamedov I.R. Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. 284 b.